

HÁROM TANULMÁNYKÖTET

ORTUTAY GYULA: HALHATATLAN NÉPKÖLTÉSZET

Több mint három évtized hazai és nemzetközi tekintélyű tudományos és közéleti munkásságából ad ízelítőt az a hatvan rövidebb írás, melyeket Ortutay Gyulának az *Elvek és utak* sorozat új tagjaként megjelent kötetében kapunk. A „néprajzi vázlatok” alcímet viselő gyűjtemény első darabjai 1935-ben születtek, a Szege-di Fiatalok ma már történelemként tisztelt, példás küzdelmeinek fősodrában, a legújabbak pedig 1966-ban íródtak. A cikkek fele a felszabadulás előtti esztendőkből, fele az utóbbi két évtizedből származik.

A válogatás során — mint az előszó helyetti sorok is jelzik — az volt Ortutay Gyula szándéka, hogy kisebb néprajzi, folklorisztikai tanulmányaiból, bírálatából állítson össze egy kötetrevalót az ismeretterjesztés, a magas színvonalú népszerűsítés céljára. Ezt az igényt a gyűjtemény minden tekintetben példát nyújtva elégti ki, ugyanúgy, mint a számos kiadásban közkezen forgó, páratlan tömörségű *Kis Magyar Néprajz*. A *Halhatatlan népköltészet* akarva-akaratlan — s nyilvánvaló, hogy eleve hézagosan, de fő színeiben mégis valóságosan — az írásokból kirajzolható „ars poeticája”, *őnarcképe is a magyar társadalomtudományok egyik legkitűnőbb művelőjének*. A kötet élére helyezett *Tudomány és politika* című vallomása-ban kifejti: „... az igazi kutató rangja szerint nemcsak megismerni akar, de ismeretét alkotó, változtató tényezőnek tekinti, hogy mind a maga kisebb hazája, mind az egész világ teljesebb, igazabb legyen általa”. Ortutay Gyula most megjelent munkája, ugyanúgy, mint a dolgozó magyar tömegeket és a haladó emberiséget szolgáló egész gazdag életműve bizonyíték arra, hogy mindig ez hatotta át tevékenységét. Falukutató diák korában éppúgy, mint a miniszteri székben vagy az egyetemi katedrán, számos országra terjedő tudományos tekintéllyel, közéletünk kiemelkedő vezetőjeként.

A múlt század második harmadától egyre szélesedő és lassanként önálló tudománygá válni hazai népismereti kutatásunk eredményei a felszabadulásig nem tudtak közkinccsé válni. Erdélyi Jánostól, Kriza Jánostól kezdve Herman Ottón, Katona Lajoson, Kálmány Lajoson (és még néhány nagyszerű tudósunkon!) át Györfly Istvánig a nemegyszer teljes magára hagyottsággal és közönnyel is hősie-sen megküzdő gyűjtés és publikálás önfeláldozó munkásai bámulatos teljesítménye-ket mutattak fel. A külsőséges magyarkodás összes kellékeire oly gondosan ügyelő soviniszta uraknak azonban nem kellett a pórnéppel foglalkozó tudományos ku-tatás. A népköltészet, népélet feltárása hosszú időn át alig volt több az értelmiség szűkebb csoportjának ügyénél. Ennek részben oka volt talán az is, hogy a sok tu-dós népleíró munka között aránylag kevés olyan színesen, a laikus számára is vonzóan megírt kötet akadt, mint Györfly István *Nagykunsági króniká*-ja vagy Kiss Lajos művei. A harmincas évektől számíthatjuk a változás kezdeteit ezen a téren, jórészt a falukutatás virágba szökkenése és Bartók—Kodály úttörő munkájának be-érése nyomán.

A felszabadulás óta eltelt két termékeny évtized hozta meg a népzene, a népi tánc, a népmese, a népszokások, egyszerűen az egész népi kultúra tudatos megbecsü-lését, az etnográfia tudományának erőteljesebb állami támogatását. A néphagyomá-nyok felélesztése, ápolása, intézményes feltárása a hivatalos művelődéspolitiká tar-talmi része lett, véglegesen bevonult az iskolába, a tömegek szemléletébe, tudatába, s számos jel arra mutat, hogy a gyorsan korszerűsödő életviszonyok sem törölhetik ki onnan. Elegendő távlatunk van már ahhoz, hogy az igazsághoz hiven megállá-píthassuk: Ennek a gyökeres, a magyar néprajzi bűvárkodás és néphagyomány-felhasználás társadalmi és kultúrpolitikai hátterét kiszélesítő változásnak az elő-készítésében és véghezvitelében, amelyre csak az új Magyarországon kerülhetett

sor, személy szerint Ortutay Gyulának fekszik a legnagyobb munkája. Szegedi éveitől erre készült. A mostani kötet egyik írása a tanúja, hogy ő szólalt fel a népi értékek túlzottan merev értelmezése és eltorzítása ellen is a személyi kultusz éveiben.

A *Halhatatlan népköltészet* darabjait az eddig elmondottak fényében, tehát mintegy történetileg is kell szemlélnünk, hogy kiemelkedő értékeit a maguk valóságában számba vehessük. A könyv közvetlen céljánál, a rangos népszerűsítésnél maradva: Ortutay sohasem „tudományos fensőbbsséggel” közeledik tárgyához, hanem a legközérhetőbbnek, legegyszerűbbnek látszó formában. Minden írása, így a kötetben helyet kapott rövidebbek is, a magyar tudományos irodalomban bizony ritkán előszámlálható eredményeket mutatnak. Az adatok végtelen tengeréből, nagyfokú tömörítéssel, szépirói kvalitásokkal ékes értekező prózában bocsát közre egy-egy jól körülhatárolt, fontos és vonzó témát. Amit kevesen tudnak megtenni: Úgy illeszti be személyes emlékeit, a fel-felbukkanó érzelmi mozzanatokot, hogy azok életre keltik, meleg emberi közelségbe hozzák az olvasóhoz a tényszerű adatokat és súlyos elvi megállapításokat. Az értelmi megragadást így aláfestő-elmélyítő, a modern esszé legjobb elemeit is felhasználó kisebb terjedelmű írásai éppen azzal a könnyedséggel hatnak (és képviselik a legideálisabb ismeretterjesztést), amely az irodalmi miniatűrök legjavánál ismert megszerkesztés eredménye.

A most kiadott gyűjteményes kötet négy részre tagolódik. A leghosszabb az *Arcképek* című első fejezet, s egyúttal a legegységesebb is. A magyar népismereti kutatás nagyjainak sorát követi végig Tessedik Sámueltól a XX. század derekáig, ragyogó vázlatokban, mindegyiknél kiemelve azt, hogy miként vitte előre a feltárás, értelmezés és közreadás ügyét. A zömmel még a felszabadulás előtt írt portrék Kapcsán bátran rámutat arra, hogy a Tessedik és Berzeviczy idejében szorító kérdések, a parasztság helyzete, az ország elmaradottsága az 1940-es évek elejéig sem változtak. A legnemesebb humánus, a nacionalizmus tobzódása idején a népek testvériségének, közös kultúrkincsének hirdetése jellemzi ezeket a főleg 1941–43 között elhangzott rádióelőadásokat, folyóiratok hasábjain megjelent cikkeket. Különösen színes és izgalmas Orbán Balázsról és a két Hunfalvyról adott életrajz, de méltó párjuk az 1959-ben született Benedek Elek-megemlékezés is vagy a Honti Jánosnak, Kiss Lajosnak szentelt, meleg líraisággal átszőtt írások. A hazai kutatók mellett méltán hajtja meg az elismerés zászlaját a nemrég elhunyt, nagy olasz folklorista, Giuseppe Cocchiara élete és munkássága előtt is, 1965-ben készült előszavában. Két megjegyzés mindenképpen idekiváncokzik még az arcképsorozathoz, bár a többi fejezetre is elmondható: Bátor önvizsgálatra, imponáló öszinteségre vall, hogy Ortutay Gyula — mint bevezetőjében jelzi is — nem változtatott három évtizeddel korábbi megállapításain, még akkor sem, ha itt-ott ma már másként fogalmazná meg őket. A másik: A portrék között s az egész kötetben számos előszóként, bevezetőként, utószóként készült írással találkozhat az olvasó. Az előszó „műfajának” külön nehézségeiről a Cocchiaráról született gondolatok élén Ortutay maga is szól, éreztetve azt, hogy ez a terület páratlanul szigorú szakmai és íráskészségbeli követelményeket támaszt. Szerzőnk azok közé tartozik, akik visszaszerelték a rangját ennek az irodalmunkban klasszikus hagyományokra visszanyúló formának.

Az egész kötet címét adó és a *Mesélő világ* című fejezetek részint a kutatási műhelymunka sokszínű világát, tömördek tennivalóját, az adatközlőkkel megteremtett meleg és termékeny kapcsolatot érzékeltetik (mint a *Mátyás király és Kossuth Lajos nyomában*, *A mesemondó Fedics Mihály*, *Két mesemondó*, *Népmesegyűjtés közben*). Más oldalról itt lép elénk az irodalomtörténetben is, a művelődéstörténetben is a néprajzhoz hasonlóan otthonos tudós (*A Magyar Simplicissimus*, *Kalendáriummolvasó magyarok*) és a nemzetközi tekintélyű, más népek folklórját is a legmélyebben ismerő szakember, a román, a francia, a német, az afrikai, a lengyel, olasz, japán népköltéssel kapcsolatos munkáival. E két részben olvashatunk néhány magas szintű publicisztikai írást is, annak bizonyosságául, hogy Ortutay Gyula sohasem zárkózott be tudományfa falai közé, állandó részese a közéletnek.

A magyar néprajzi és szociográfiai irodalom klasszikus alkotásairól írt *egykorú bírálatok* teszik ki a kötet negyedik fejezetét. Györffy István, Kiss Lajos, Luby Margit, Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Darvas József, Szabó Zoltán, Dobi István műveit elemzi, gondosan mérlegelve, sok szeretettel, de reálisan és kertilés nélkül. Minden könyv kapcsán adódik valami fontos, általános tanulság, elvi kérdés, s ezek a kritikák mindig szembenéznek vele. Az egyik múnél az ún. „primitív költészet” fordíthatóságát, a másikonál a régi magyar szövegek modern átírásának dolgait boncolgatja, a harmadikonál a magyarság létének legmélyebb problémájáról fejti ki a véleményét.

A *Halhatatlan népköltészet* jóval több, mint szerény címéből vagy alcíméből kitűnik, nemcsak néprajz, nemcsak magasrendű népszerűsítés, hanem vallomás és tettekre serkentő buzdítás is a magyar tudományosság egyik legkitűnőbb, tájunkról, városunkból indult egyéniségének gazdag életművéből. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

SZABÓ FERENC

TAMÁS ALADÁR: AGGODALOM JEGYÉBEN

Kulturális közéletünkben még mindig nem foglalja el az öt megillető helyet a szocialista örökség. Ennek fő oka az, hogy sem terjedelmében, sem mélységében nincs feltárva az a kulturális — benne irodalmi és művészeti — tevékenység, amely a magyar munkásmozgalmon belül a népi demokratikus forradalomig folyt. Figyelmet érdemel ezért a Magvető Könyvkiadó törekvése, hogy az e téren levő lemaradást, hiányosságokat pótolja. Jelentős forráskiadványokkal, mint például a Markovits Györgyi összeállításában megjelentetett kötetekkel, a széles olvasóközönség számára teszi hozzáférhetővé a magyar ellenforradalmi rendszer ellen, a szocializmusért harcoló írók írásait. E célt szolgálja Tamás Aladár tanulmányköteete is.

Tamás Aladárnak az 1920-as évek közepétől folytatott kommunista írói és szerkesztői munkássága az Akadémiai Kiadónál 1964-ben megjelentetett 100 %-válogatással tartalmában is ismert lett. Jelen kötet a párizsi és a dél-amerikai emigrációban, valamint a felszabadulás után itthon — napjainkig — írt cikkeit, kritikáit tartalmazza. Különösen jelentősek az írói visszaemlékezések, melyekből József Attilának, Dési-Huber Istvánnak és Stromfeld Aurélnak az illegális párttal való kapcsolatára vonatkozóan kapunk új adatokat. A József Attila és a párt szervezeti viszonyát tisztázni hivatott vitában a kötetben jelenik meg először a szerző hozzájárulása Szabolcsi Miklósnak a *Kritika* 1965. novemberi számában publikált írásához.

Annak ellenére, hogy a kötet a múltat és a múltra emlékező írásokat tartalmazza, az író szükségesnek látta *Utószó* írását, melyben a kettő viszonyáról nyilatkozik. Ennek az igénye az olvasóban is felmerült. Az ellenforradalmi korszakban, az 1930-as évek második feléig a kommunista párt „merev, szektás politikája” (ahogy Tamás Aladár is írja — 253.) gátolta a haladó értelmiség és a párt egymásra találását. Ennek a kultur- és irodalompolitikának a képviselői — akik közé a 100 % idején Tamás Aladár is tartozott — többségükben idővel felismerték tévedéseiket, és azokkal szembe nézve egy új szintézist tudtak alkotómunkájukban teremteni. Példa erre Fábry Zoltán, akinek volt erkölcsi és eszmei bátorsága számvetést csinálni — 1929-ben a Korunk-ban megjelent *Úri muri*-kritikája kapcsán, s ezzel az alkotói magatartással tudta csak megírni *Visszanéző*-jében a kor hiteles marxista értékelését (*Kúria, kvaterka, kultúra*). Tamás Aladártól — akinek alakját a kötet előszavában Szabolcsi Miklós „a bátorság, a morális helytállás és a hűség kommunista példái” közé sorolja — hasonló, tanulságok levonására és a további eszmei harc fokozására serkentő visszatekintést várunk. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

ILLÉS LÁSZLÓ: JÓZANSÁG ÉS SZENVEDÉLY

Tiszteletre és elismerésre méltó az a szenvedély, amellyel Illés László küzd a szocialista irodalmi hagyományok feltárásáért és helyes értékeléséért. Több helyen hívta és hívja fel a figyelmet arra, hogy napjaink elsőrendű kultúrpolitikai feladatai közé tartozik e hagyomány közkinccsé tétele. Az eddig elért eredményeket e téren értékeseknek mondja, de nem tartja elegendőnek, hiszen még az alap kutatásokban is sok munkát kell elvégezni, ami pedig feltétele a magyar szocialista irodalom átfogó értékelésének. Az egyes szocialista országok példájára hivatkozva figyelmeztet arra, hogy szervezetileg, apparátus tekintetében sincsenek megteremtve nálunk a feltételek e feltáró munka gyors elvégzéséhez. Az összegyűjtött irodalmi anyag történeti, eszmei és esztétikai értékelését pedig nehezíti, hogy az elmúlt ötven év társadalmi eseményeinek feldolgozását és értékelését a történet-, illetve a párttörténetírás még nem végezte el, valamint az is, hogy csak napjainkban lett a művészeti és